

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

วิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา: กรณีพระอานนทกับนางโกกิลา

ANALYSIS OF BUDDHIST LITERATURE: THE CASE OF

PHRA A-NON AND KOKILA

¹ประยงค์ แสนบุราณ และ ²พิริยานาถ พิรยาวิชิต

¹Prayong Seanpuran and ²Piriyath Peerayawichit

¹สาขาวิจัยพุทธศาสตร์และปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

²คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

¹Research in Buddhism and Philosophy Mahamakut Buddhist University Isan Campus,

²Faculty of Nursing Nakhon Pathom Rajabhat University, Thailand

Received: 2024-05-27

Revised: 2024-09-27

Accepted: 2024-11-07

¹Corresponding Author's Email: sutirutp@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะเนื้อหาและองค์ประกอบของวรรณกรรม 2) ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏผ่านวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนทกับนางโกกิลา 3) ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าที่มีต่อสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า 1) กรณีพระอานนทกับนางโกกิลาเป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในลักษณะความเรียงร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี ที่มุ่งให้ความรู้ทางพุทธธรรมแก่ผู้อ่าน ผู้ประพันธ์ได้อาศัยเรื่องราวของความรักเป็นแกนนำผู้อ่านไปสู่สัจธรรม โดยเป็นเรื่องราวของสตรีผู้หนึ่งซึ่งมีจิตปฏิบัติรักใคร่ในพระอานนทและเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาเพื่อที่จะได้อยู่ใกล้ชิดกับพระอานนทแต่ท้ายที่สุดความรักก็สิ้นสุดลงด้วยความไม่สมหวังและจากการได้สดับสแห่งพระสัจธรรมทำให้โกกิลาภิกษุณีได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์นิมิตในที่สุด นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ได้นำหลักธรรมมาวางเป็นโครงเรื่องแล้วยังได้สอดแทรกคติธรรมคำสอนทั้งเบื้องต้นและเบื้องต้นสูงไว้ผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของวรรณกรรม เพื่อที่จะสื่อความหมายของเรื่องให้เข้าใจง่ายและชัดเจนในลักษณะที่สัมพันธ์กับบทบาทของตัวละคร แนวคิดของเรื่องชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ของมนุษย์โดยมีสาเหตุมาจากโมหะหรือความหลงในสิ่งสมมุติทั้งหลาย ส่วนการปิดเรื่องของวรรณกรรมใช้วิธีปิดเรื่องแบบพลิกความคาดหมาย โดยโกกิลาได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสัจธรรมของกฎธรรมชาติแห่งพระไตรลักษณ์ในชีวิตของปุถุชนที่เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพเหตุและปัจจัยแวดล้อม 2) หลักธรรมที่ปรากฏผ่านวรรณกรรมมีหลักธรรมใน 2 ประเด็น คือ โลกียธรรม ได้แก่ ความเป็นไปแห่งสังขาร กิเลสธรรมสามประการ สิ่งอันเป็นที่รัก เรื่องบาปและมลทิน ฐานะที่พึงรู้ด้วยฐานะ สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ความพลัดพรากและไม่ได้ในสิ่งที่ต้องการเป็นความทุกข์ ว่าด้วยสิ่งอันเป็นที่พึง ความเสียสละ เมตตาธรรมและเรื่องวรรณกรรมและชาติตระกูล และโลกุตระธรรม ได้แก่ ธรรมจกกับปวัตตนิสูตร ซึ่งหลักธรรมคำสอนเหล่านี้นำไป

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

ประเพณีปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และ 3) ด้านคุณค่าของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมไทย มี 3 ด้าน ดังนี้ 3.1) คุณค่าทางด้านปัญญา คือ การสอนธรรมตามแนวพุทธวิธี 3.2) คุณค่าทางด้านจิตใจ คือ คุณค่าวรรณกรรมในฐานะที่เป็นศิลปะ 3.3) คุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ ได้สะท้อนให้เห็นคุณค่า 2 ด้าน คือ ด้านสุนทรียรส ที่ผู้ประพันธ์แสดงชั้นเชิงการใช้ความงามแห่งความไพเราะในการบรรยายพฤติกรรมของตัวละคร และด้านการใช้อุปมาโวหารที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาใช้เพื่อให้กระบวนการใช้ถ้อยคำมีศิลปะก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก และจินตนาการทำให้ผู้อ่านประทับใจมองเห็นภาพพจน์ตามข้ออุปมา

คำสำคัญ: วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา; พระอานนท์; นางโกกิล

Abstract

This research is a qualitative study aimed to: 1) examine the content and components of the literary work. 2) analyze the Buddhist principles that appear in the Buddhist-inspired literary work, "Phra A-Non, the Buddha's brother" specifically focusing on the relationship between Phra A-Non and Kokila. 3) analyze the value of this literary work to Thai society.

The research revealed that 1) The story of Phra A-non and Kokila is a Buddhist literary work written in prose form, categorized as a form of religious literature. Its primary purpose is to impart Buddhist teachings to readers. The author employs a love story as a central theme to guide readers toward the ultimate truth. The narrative revolves around a woman who harbors deep affection for Phra A-noe and enters the Buddhist monastic order as a nun in the hope of being closer to him. Ultimately, love ended in disappointment, and upon hearing the true Dharma, Kokila became an Arhat bhikshuni. In addition to constructing the plot around Buddhist principles, the author has subtly interwoven both basic and advanced teachings into the various elements of the literary work. The aim is to convey the story's meaning in a clear and simple manner, directly related to the characters' roles. The central theme of the story highlights human suffering as a result of moha, or delusion, in the impermanent nature of things. The narrative concludes with a surprising twist, revealing that Kokila has attained enlightenment and become an Arhat in Buddhism. This ending mirrors the universal truth of the Three Universal Laws, showing how the lives of ordinary people are subject to change, influenced by various conditions and circumstances. 2) The Dhamma principles found in literature can be broadly classified into two categories: worldly dharma,

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

encompassing impermanence, the three afflictions, attachment, sin, correct perspective, suffering, refuge, sacrifice, sexuality, and social status; and transcendental dharma, exemplified by the Dhammacakkappavattana Sutta. These doctrines can be applied practically to enhance one's daily life. 3) Regarding the values of literature to Thai society, there are 3 aspects: 3.1) Intellectual value: Teaching Dharma according to Buddhist principles. 3.2) Emotional value: The value of literature as an art form. 3.3) The literary value showcases two key aspects: the aesthetic appeal, evident in the author's masterful use of eloquence to describe characters, and the effective use of figurative language to evoke emotions, imagery, and a lasting impression on the reader.

Keywords: Buddhist literature; Phra A-Non; Kokila

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลที่มีจำนวนพุทธศาสนิกชนนับถือแพร่หลายไปทั่วโลก ความเป็นสากลของพระพุทธศาสนาเกิดจากสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตรัสสอนนั้นมีความเป็นสัจธรรมสมบูรณ์ คือ ความเป็นจริงชนิดสูงสุดเด็ดขาดอยู่แล้วในตัวเอง พระพุทธเจ้าเพียงแต่ทรงค้นพบแล้วนำออกมาเผยแผ่ จำแนกแจกแจง แต่งตั้ง บัญญัติ จัดวางจนสำเร็จประโยชน์สูงสุดเป็นความสงบร่มเย็นและเป็นสุข (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2017)

ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ชาวไทยนับถือศาสนาพุทธต่อเนื่องตลอดมาจนกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทยเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์ชัดเจนชาวไทยก็นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่อง ในด้านวัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนไทย ได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา และภาษาถือเป็นส่วนประกอบสำคัญยิ่งของวัฒนธรรม คำบาลี-สันสกฤต ก็เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของภาษาไทย โดยเฉพาะคำบาลีมาจากพุทธศาสนาโดยตรง ส่วนคำสันสกฤตก็มาจากพุทธศาสนาบ้าง มาจากศาสนาฮินดูบ้าง แต่รวมความแล้วพระพุทธศาสนาก็เป็นแหล่งใหญ่แห่งความเจริญงอกงาม ภาษาไทย ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีไทย วรรณคดีไทย เกือบทั้งหมดได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 2017)

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 5 สมัย (Faculty of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2019) คือ

วรรณกรรมสมัยสุโขทัย (พ.ศ.1800-1921) ในสมัยนี้มีหนังสือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ไตรภูมิภิกษา สุภาษิตพระร่วง เป็นต้น

วรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (พ.ศ.1893-2171) ในสมัยนี้มีหนังสือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติเวสสันดรที่ปณี สังขยาปาสกฏีกา มงคลดิลกที่ปณี ศาสนวงศ์ หรือประวัติศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ จักกวาฬที่ปณี เป็นต้น

วรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ.2199-2411) ในสมัยนี้มีหนังสือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย สมุทโฆษคำฉันท์ โคลงนิราศหริภุญชัย โคลงชะลอพระพุทธไสยาสน์ พระมัลลย์คำหลวง นันทโศภนพุทธคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ เป็นต้น

วรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2310-2411) ในสมัยนี้มีหนังสือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารและมัทรี ไตรภูมิโลกวิจิตรสังคีตยวศ์ กัณฑ์มหาพนมหาชาติคำหลวง ทานกัณฑ์ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ พระปฐมสมโพธิภิกษา ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก 5 กัณฑ์ เป็นต้น

วรรณกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (พ.ศ.2411 เป็นต้นมา) ในสมัยนี้มีหนังสือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย พระมงคล วิเสกภิกษา แก่นพุทธศาสน์ กรรมที่ปณี พุทธธรรม พุทธวิทยา เป็นต้น

วรรณกรรมศาสนาของไทยนั้นมีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในสมัยสุโขทัย เมื่อครั้งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโปรดให้จารึกบนแผ่นศิลา ซึ่งเรียกกันว่า “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง” ซึ่งมีเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับศาสนธรรม ศาสนประวัติ ศาสนพิธี และศาสนวัตถุแทรกอยู่ ต่อจากนั้นวรรณกรรมศาสนาก็มีติดต่อกันมาทุกระยะตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยา จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2310 ได้มีผลกระทบต่อดิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ รวมทั้งวรรณกรรมศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากวรรณกรรมเป็นเครื่องบันทึกเหตุการณ์ของสังคมแต่ละสมัย

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. วรรณกรรมที่นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกหรือจากคัมภีร์อื่น ๆ โดยตรงมาแต่งหรือแปลใหม่
2. วรรณกรรมที่นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาแต่ง

วรรณกรรมที่นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกหรือจากคัมภีร์อื่น ๆ โดยตรงมาแต่งหรือแปลใหม่ โดยนำศาสนธรรมหรือคำสอนทางพระพุทธศาสนาแทรกลงไป เช่น ไตรภูมิพระร่วงนำเนื้อหาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาจำนวน 30 คัมภีร์ มหาชาติคำหลวงและกาพย์มหาชานำเนื้อหาจากคัมภีร์อรรถกถาชาดกพระมัลลย์คำหลวงนำเนื้อหาจากคัมภีร์มัลลยสูตรและฎีกามัลลย ปุณโณวาทคำฉันท์นำเนื้อหาจากตำนานรอยพระพุทธบาท และสามัคคีเภทคำฉันท์ นำเนื้อหาจากคัมภีร์มหาปริณิพพานสูตรและอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี เป็นต้น (Onratmi, 2021)

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

วรรณกรรมที่นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาแต่งเพื่อแสดงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือบันทึกเหตุการณ์บางอย่างแล้วแทรกความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการของกวีลงไป เช่น โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์แต่งขึ้นเพราะความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา เพื่อจะบันทึกเหตุการณ์ที่สามารถชะลอพระพุทไธยาสน์ได้สำเร็จและเพื่อเฉลิมพระเกียรติบุญญาภิหารสมเด็จพระเจ้าท้ายสระให้ปรากฏ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่มีคุณค่าอย่างยิ่งเป็นสิ่งที่บันทึกหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ในตัวเนื้อหาของวรรณกรรมจะบรรจุลักษณะขององค์ความรู้ไว้มากมาย เช่น ด้านหลักธรรม ด้านสังคม ด้านประวัติศาสตร์ ด้านวัฒนธรรม ด้านประเพณี อรรถรสของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในแต่ละยุคได้มีบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของคนในแต่ละยุคสมัยนั้น ๆ เช่น ประเพณีและวัฒนธรรม ประติมากรรม จิตรกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นอารยธรรมของโลกมากมายมีที่มาจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา (Faculty of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2019)

ปัจจุบันการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของวรรณกรรมได้มีการพัฒนาวิธีการนำเสนอทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา สืบเนื่องมาจากความเจริญด้านสื่อสารมวลชน การศึกษาและการติดต่อทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติหรือระดับโลก เพราะ “พระอานนท์พุทธอนุชา” ได้รับเกียรติเอ่ยอ้างไว้ในหนังสือ Encyclopedia ในส่วนที่ว่าด้วย “วรรณคดีของโลกในศตวรรษที่ 20” (Encyclopedia of World Literature in 20th Century) (Inthasara, 2015) ในสารานุกรมนั้นมีข้อความกล่าวถึงนักเขียนไทยหลายคน พร้อมทั้งชื่อหนังสือเด่น ๆ ที่ท่านเหล่านั้นเขียนแต่หนังสือทางศาสนามีกล่าวถึงเฉพาะเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาเพียงเล่มเดียว ซึ่งจะขอนำเฉพาะที่เกี่ยวกับหนังสือพระอานนท์พุทธอนุชามาลงไว้ดังนี้

The spiritual confusion arising from rapid social change and disintegrating morality finds expression in the work of Buddhist scholars, such as Wasin Inthasara's (b.1934) Phra A-Non Phuttha-anucha (1965; Phra A-Non, the brother of the Lord Buddha), in which he discusses aspects of Buddhism applicable to modern life, in a language that can be grasped by laymen.

ส่วนข้อความที่แปลเป็นไทยนั้น แปลเป็นใจความได้ว่า ท่ามกลางความสับสนอลหม่านในจิตใจของผู้คนอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมและศีลธรรมที่เสื่อมสลายทุกคนแสวงหาทางออกที่ยากจะประสบ แต่ทางออกเพื่อหนีจากความสับสนวุ่นวายเหล่านี้ได้ปรากฏแล้วใน “พระอานนท์พุทธอนุชา” ซึ่งเป็นผลงานของ วศิน อินทสระ ผู้ได้รับการยอมรับว่าเป็นนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาท่านหนึ่ง ในผลงานดังกล่าวท่านได้หยิบยกเอาแง่มุมต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตปัจจุบันมากล่าวอธิบายไว้ด้วยภาษาที่สละสลวยและง่ายแก่การเข้าใจของคนทั่ว ๆ ไป

ดังจะเห็นได้ว่าไม่ใช่ของง่ายเลยที่ใครคนหนึ่งจะได้รับเกียรติและการยอมรับเช่นนี้ แต่วศิน อินทสระ ผู้ใช้เวลากว่าครึ่งหนึ่งของชีวิตท่านอุทิศตนสร้างผลงานเพื่อพระพุทธศาสนาด้วยการเขียนธรรมนิยายจนได้รับเกียรติและการยอมรับนี้แล้ว วศิน อินทสระ กล่าวว่า หนังสือที่ข้าพเจ้าเคยเขียนมาทุกเรื่อง ทุกเล่ม ข้าพเจ้า

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

เขียนด้วยความเพียรพยายามและความประณีตพอ ๆ กัน แต่ข้าพเจ้าไม่เคยหนักใจในเรื่องการเขียนเรื่องใดเหมือนเรื่อง “พระอานนท์พุทธอนุชา” นี้เลย ทั้งนี้เพราะเหตุ 3 ประการ คือ

1. เรื่องอื่น ๆ ข้าพเจ้าสร้างตัวละครขึ้นเองในการสะดวกในการที่จะเบนเรื่องให้ไปตามเจตนาของข้าพเจ้า เพียงแต่แทรกหลักธรรมและทรรศนะชีวิตลงไปในที่ที่เห็นว่าสมควรเท่านั้นก็พอแล้ว ส่วนเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาเป็นชีวประวัติของพระมหาเถระที่มีองค์จริงและเป็นพระที่สำคัญที่สุดท่านหนึ่งในพระพุทธศาสนาเรื่องของท่านนั้นผู้ศึกษาทางศาสนาส่วนใหญ่ก็ทราบกันอยู่ ข้าพเจ้าต้องระวังมากในการเขียนเรื่องนี้

2. เรื่องของพระอานนท์กระจัดกระจายกันอยู่มากข้าพเจ้าต้องใช้เวลาค้นคว้าจากตำราทางศาสนา มากหลายทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา นอกจากเรื่องของท่านแล้วยังมีเรื่องของบุคคลผู้เกี่ยวข้องอีกมิใช่น้อย ซึ่งได้กล่าวถึงในหนังสือเรื่องนี้

3. พระอานนท์เป็นพระอริยบุคคล คือ ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพานท่านเป็นพระอริยบุคคลเพียงชั้นโสดาบัน เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วท่านเป็นพระอรหันต์ เมื่อเป็นดังนี้การที่ข้าพเจ้าจะเขียนเรื่องของท่านในรูปธรรมนิยายจึงเป็นเรื่องที่ยากและหนักใจ

ในเรื่อง “พระอานนท์พุทธอนุชา” นี้ ก็มีตัวอย่างชีวิตของพระอริยเจ้ามากมายทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นต้นแบบตามมาด้วยพระอานนท์ ทางฝ่ายคฤหัสถ์ก็มีทั้งบุรุษและสตรี ซึ่งได้แก่ อนาถปิณฑิกมหาเศรษฐี และนางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นต้น ท่านเหล่านี้แม้ยังครองเรือนอยู่แต่ก็ได้รับความสุขสงบเย็นแห่งชีวิตไปตามกันและโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอานนท์ กล่าวคือ นอกจากจะมีความเมตตา กรุณาแล้วพระอานนท์ยังเป็นผู้มีความอ่อนโยนและมีลักษณะอันโดดเด่น คือ มีรูปร่างและผิวพรรณดี และด้วยเหตุนี้จึงได้กำเอาหัวใจของสตรีผู้หนึ่งให้หลงใหลใฝ่ฝัน

ผู้วิจัยได้หยิบยกเอางานวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในแง่มุมความรักที่เกิดขึ้นกับพระอานนท์มาศึกษา ค้นคว้า และทำการวิจัย ซึ่งแตกต่างจากมุมมองในแง่มุมด้านอื่น ๆ ที่ได้รู้จักกันอยู่โดยทั่วไปของพระอานนท์ กล่าวคือ เป็นเรื่องราวของสตรีผู้หนึ่งซึ่งหลงรักและมีจิตปฏิพัทธ์ต่อพระอานนท์ เป็นเรื่องราวความรักที่แตกต่าง ทั้งบทบาทและสถานภาพ โดยได้พยายามทำทุกวิถีทางเพื่อจะให้ได้อยู่ใกล้ชิดกับคนที่ตนรักด้วยการเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุณี แต่สุดท้ายความรักก็สิ้นสุดลงด้วยความไม่สมหวังของฝ่ายหญิง ดังจะเห็นได้ว่าความรักของตัวละครนั้นแฝงไว้ด้วยความทุกข์จนถึงที่สุด และก็แปรเปลี่ยนเกิดเป็นความสุขจนถึงที่สุดด้วยเช่นเดียวกัน คือ การได้ค้นพบรสแห่งพระธรรมซึ่งเป็นเลิศกว่ารสทั้งปวงจากหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอานนท์ ซึ่งทำให้โกกิลากิษุณีได้เปลี่ยนสถานภาพเป็นโกกิลากิษุณีอรหันต์เป็นผู้อยู่เหนือสุขเหนือทุกข์ตลอดไป นั่นคือ เป็นภาวะของความทุกข์ที่นำไปสู่การบรรลุธรรมของตัวละครวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในเรื่องนี้ วติน อินทสระ ได้ใช้ความคิดและจินตนาการที่หลากหลายพรรณาอารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับความรักได้อย่างลึกซึ้ง รวมทั้งได้สอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในงานประพันธ์ เรื่องราวความรักกรณี พระอานนท์กับนางโกกิลานั้นได้ถูกประพันธ์ขึ้นมาจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงของพระอานนท์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งผู้วิจัยได้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

ราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่มที่ 21 หมวดภิกขุ
นิสูตร ข้อ 159 หน้า 219-222

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วรรณกรรมอิงพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา กรณีพระอานนท์กับนาง
โกกิลานี้ เป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาและให้ความรู้ทางพุทธธรรม มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง
ในการนำมาประพจน์ปฏิบัติในทางที่สร้างสรรค์และดีงาม รวมทั้งได้รับความรู้ในลีลาการประพันธ์ ตลอดจนได้
อรรถรสทางวรรณกรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา ค้นคว้า และทำการวิจัยวรรณกรรม อิง
พระพุทธศาสนาเรื่องนี้ในฐานะวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่ามากเรื่องหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะเนื้อหาและองค์ประกอบของวรรณกรรม
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏผ่านวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธ
อนุชา: กรณีพระอานนท์กับนางโกกิลาน
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าที่มีต่อสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาดำเนินการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิจัย
ทางด้านเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและ
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีขั้นตอนวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อเอกสารแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study)

โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และธรรมนิยายอิงชีวประวัติจากผลงานการประพันธ์ของวสิน
อินทสระ เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ศึกษาเฉพาะกรณีพระอานนท์กับนางโกกิลาน ที่ปรากฏในตอนที่ 6 เรื่อง
ความรักความร้าย ตอนที่ 7 เรื่องกับโกกิลานิกษุณี และตอนที่ 8 เรื่องโกกิลานผู้ประหารกิเลส จากทั้งหมด 33
ตอน และ ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์
รวมทั้งเอกสารวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนถึงหนังสือทางวิชาการที่เกี่ยวข้องในทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คือ พระภิกษุ ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก และ
นักวิชาการทางศาสนา จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

โดยการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากตำรา เอกสาร งานวิจัย บทความที่เกี่ยวข้องกับวิเคราะห์
วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา: กรณีพระอานนท์กับนางโกกิลาน และนำมาศึกษาวิเคราะห์โดยการศึกษาค้นคว้า

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

วิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา: กรณีพระอานนท์กับนางโกกิล่า แล้วนำมาประมวลผลให้ได้เนื้อหาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการศึกษาวิจัย และการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

เมื่อได้นำข้อมูลมาสังเคราะห์ และเรียบเรียงข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ได้สรุปผลของการวิจัย พร้อมเข้าสู่กระบวนการนำเสนอผลงานวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาลักษณะเนื้อหาและองค์ประกอบของวรรณกรรม ผลการวิจัยพบว่ากรณีพระอานนท์กับนางโกกิล่าเป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในลักษณะความเรียงร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี เป็นวรรณกรรมที่ผู้ประพันธ์มุ่งให้ความรู้ทางพุทธธรรมแก่ผู้อ่าน ผู้ประพันธ์ได้อาศัยเรื่องราวของความรักเป็นแกนนำผู้อ่านไปสู่สัจธรรม กล่าวคือ เป็นเรื่องราวของสตรีผู้หนึ่งซึ่งมีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ในพระอานนท์และเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาเพื่อที่จะได้อยู่ใกล้ชิดกับพระอานนท์ แต่ท้ายที่สุดความรักก็สิ้นสุดลงด้วยความไม่สมหวังและจากการได้สดับรสแห่งพระสัจธรรมทำให้โกกิล่าภิกษุณีได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ชีนาสพในที่สุด นอกจากผู้ประพันธ์ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาวางเป็นโครงเรื่องแล้วยังได้สอดแทรกคติธรรมคำสอนทั้งเบื้องต้นและเบื้องสูงไว้นานององค์ประกอบต่าง ๆ ของวรรณกรรม เป็นต้นว่าการบรรยายและการสนทนาของตัวละครในรูปแบบการบรรยาย พรรณนา เทศนา และอุปมาโวหาร เพื่อที่จะสื่อความหมายของเรื่องให้เข้าใจง่ายและชัดเจนในลักษณะที่สัมพันธ์กับบทบาทของตัวละคร แนวคิดของเรื่องชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ของมนุษย์โดยมีสาเหตุมาจากโมหะหรือความหลงในสิ่งสมมุติทั้งหลาย ส่วนการปิดเรื่องของวรรณกรรมใช้วิธีปิดเรื่องแบบพลิกความคาดหมาย โดยโกกิล่าได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสัจธรรมของกฎธรรมชาติดังพระไตรลักษณ์ในชีวิตของปุถุชนที่เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพเหตุและปัจจัยแวดล้อม

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏผ่านวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา: กรณีพระอานนท์กับนางโกกิล่า ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมที่ปรากฏผ่านวรรณกรรมพบว่า ปรากฏมีหลักธรรมใน 2 ประเด็น คือ หลักธรรมจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ความเป็นไปแห่งสังขาร กิเลสธรรมสามประการ สิ่งอันเป็นที่รัก และธรรมจกักปวัตตนสูตร รวมทั้งหลักธรรมจากพระอานนท์พุทธอนุชา ได้แก่ เรื่องบาปและมลทิน ฐานะที่พึงรู้ด้วยฐานะ สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ความพลัดพรากและไม่ได้ในสิ่งที่ต้องการเป็นความทุกข์ ว่าด้วยสิ่งอันเป็นที่พึง ความเสียสละ เมถุนธรรม และเรื่องวรรณะและชาติตระกูล ซึ่งหลักธรรมคำสอนเหล่านี้ผู้อ่านควรพิจารณา และนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และนอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความจริงของชีวิตโดยหลักสัจธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วนำมาเปิดเผยแสดงแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าที่มีต่อสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า ด้านคุณค่าของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมไทย ปรากฏคุณค่าใน 3 ด้าน ดังนี้

1. คุณค่าทางด้านปัญญา คือ การสอนธรรมตามแนวพุทธวิธีที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้มีการสอนแบบสนทนา การสอนโดยใช้สื่อธรรมชาติ และการสอนแบบตอบปัญหา รวมทั้งความรู้ทางคตินิยม ได้แก่ การสอนให้รู้จักควบคุมจิต ความรักความร้าย และปรัชญาชีวิต ที่แสดงให้เห็นคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้อ่าน ตลอดจนถึงสามารถที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติตามความสามารถของแต่ละปัจเจกบุคคล

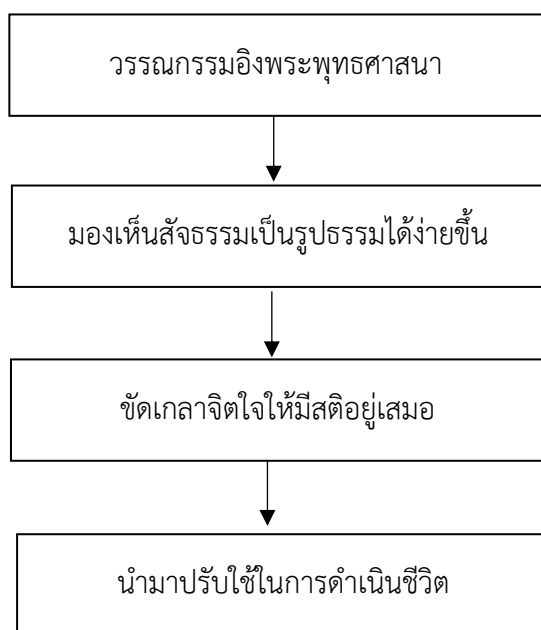
2. คุณค่าทางด้านจิตใจ คือ คุณค่าวรรณกรรมในฐานะที่เป็นศิลปะ ได้แก่ การหยั่งรู้จิตใจมนุษย์ การแก้ไขสภาวะที่ไม่เหมาะสมของชีวิตมนุษย์ ชัดเจนจิตใจให้ผ่องแผ้วและสูงส่ง และวรรณกรรมในฐานะที่ช่วยบรรเทาความท้อแท้และเศร้าโศกที่สื่อความคิดให้ผู้อ่านเกิดความกระจำและความเข้าใจลึกซึ้งมากขึ้น ตลอดจนถึงสร้างความดีและความประทับใจ

3. คุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ พบว่าได้สะท้อนให้เห็นคุณค่า 2 ด้าน คือ ด้านสุนทรียรสที่ผู้ประพันธ์แสดงขึ้นเชิงการใช้ความงามแห่งความไพเราะในการบรรยายพฤติกรรมของตัวละคร และด้านการใช้อุปมาโวหารที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาใช้เพื่อให้กระบวนการใช้ถ้อยคำมีศิลปะก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึกและจินตนาการทำให้ผู้อ่านประทับใจมองเห็นภาพพจน์ตามข้ออุปมา

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา: กรณีพระอานนท์กับนางโกกิลา ครั้งนี้ เป็นการศึกษาวรรณกรรมความเรียงร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดีที่ให้ความรู้ทางธรรมแก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นไปและความจริงของชีวิตที่ทุกคนล้วนแล้วแต่ประสบพบเจอ โดยที่นำเอาเรื่องราวของความรักเป็นแกนนำผู้อ่านไปสู่สัจธรรมเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจและสามารถนำไปสู่การเข้าใจ การรู้จักยับยั้งชั่งใจและการควบคุมอารมณ์ต่าง ๆ โดยคนเราทุกคนมีรัก โลภ โกรธ หลง ทั้ง 4 นี้เป็นความลำเอียงที่เกิดขึ้นในใจของมนุษย์ และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมนำความทุกข์มาสู่ใจเรา ดังนั้นการสร้างสรรค์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา: กรณีพระอานนท์กับนางโกกิลาจะทำให้ผู้อ่านตระหนักรู้และเข้าใจสัจธรรมได้ง่ายขึ้นมากกว่าที่จะต้องมาศึกษาจากพระธรรม โดยจากการศึกษาครั้งนี้พบองค์ความรู้ใหม่ดังภาพที่ 1

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา: กรณีพระอานนท์กับนางโกกิล่า ผู้วิจัยค้นพบประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายได้ดังต่อไปนี้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า กรณีพระอานนท์กับนางโกกิล่าเป็นวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในลักษณะความเรียงร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี เป็นวรรณกรรมที่ผู้ประพันธ์มุ่งให้ความรู้ทางพุทธธรรมแก่ผู้อ่าน ผู้ประพันธ์ได้อาศัยเรื่องราวของความรักเป็นแกนนำผู้อ่านไปสู่สัจธรรม ทั้งนี้เป็นเพราะวรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคม การสะท้อนภาพนี้มีใช่เป็นการสะท้อนอย่างบันทึกเหตุการณ์ทำนองประวัติศาสตร์แต่เป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้ประพันธ์และเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม วรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงทางสังคมสอดแทรกอยู่ เพราะวรรณกรรมเป็นผลงานอย่างหนึ่งของนักประพันธ์ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในสังคมที่เมื่อแต่งวรรณกรรมก็จะสื่อเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ จากความรู้และประสบการณ์ที่พบเห็นลงในวรรณกรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของสอดคล้องกับงานวิจัยของ Charoenkunwivat, Sakyaphinan, and Panhuaphai, (2020) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางจริยธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทในนวนิยายเรื่อง เงา ของโรสลาเรน ผลการศึกษา พบว่านวนิยายเรื่อง เงา เป็นนวนิยายอิงพุทธศาสนา ส่วน เงา คือหลักกรรมที่เคียงคู่อยู่เสมอกับมนุษย์เสมือนหนึ่งเงาที่เคียงคู่อยู่กับเจ้าของเงาตลอดเวลา พระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวคิดทางจริยธรรมที่แบ่งตามพฤติกรรมการทำความดีของบุคคลออกเป็น 3 ระดับ คือระดับต้นได้แก่ ศีล 5 ระดับกลางได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 และระดับสูงได้แก่ มรรคมีองค์ 8 จากการวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง เงา ด้วยแนวคิดทางจริยธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้ประพันธ์ได้แบ่งตัวละคร

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

ออกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มดี กลุ่มชั่ว และกลุ่มที่เคยทำชั่วแต่กลับใจมาทำความดี พฤติกรรมทางจริยธรรมของทุกกลุ่มจะอยู่ในสายตาของพญายมผู้เป็นพญามัจจุราชตลอดเวลา ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมที่แตกต่างกันของตัวละครทั้ง 3 กลุ่มนี้มาจากสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ การเลี้ยงดูภายในครอบครัวและมิตรสหาย เป็นต้น ที่จะช่วยเกื้อกูลต่อการงอกงามขึ้นในใจของหลักจริยธรรมพุทธศาสนาเถรวาทหรือไม่เพียงใด และภายหลังจากการเสียชีวิตแล้ว ผลของกรรมที่ทำได้ คนดีจะไปเกิดในสุคติภูมิ ส่วนคนชั่วจะไปเกิดในทุคติภูมิ โดยพญายมจะเป็นผู้บอกว่าคนชั่วแต่ละคนสมควรจะตกนรกขุมใดในทุคติภูมิ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักธรรมที่ปรากฏผ่านวรรณกรรม พบว่า ปรากฏมีหลักธรรมใน 2 ประเด็น คือ หลักธรรมจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ความเป็นไปแห่งสังขาร กิเลสธรรมสามประการ สิ่งอันเป็นที่รัก และธรรมจกัปปวัตตนสูตร รวมทั้งหลักธรรมจากพระอานนท์พุทธอนุชา ได้แก่ เรื่องบาปและมลทิน ฐานะที่พึงรู้ด้วยฐานะ สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ความพลัดพรากและไม่ได้ในสิ่งที่ต้องการเป็นความทุกข์ ว่าด้วยสิ่งอันเป็นที่พึ่ง ความเสียสละ เมถุนธรรม และเรื่องวรรณะและชาติตระกูล ซึ่งหลักธรรมคำสอนเหล่านี้ผู้อ่านควรพิจารณาและนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และนอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความจริงของชีวิตโดยหลักสัจธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วนำมาเปิดเผยแสดงแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทั้งนี้เป็นเพราะหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยธรรมในสังคม หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับสัจธรรม (ความจริงของชีวิต) ในการเดินเรื่องของวรรณกรรม ผู้แต่งได้หยิบยกเอาหลักธรรมจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาผนวกกับเรื่องราวต่าง ๆ ทำให้ผู้ฟังเกิดอรรถรสในการฟังเป็นอย่างดีและเข้าใจชีวิตและความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Henkratok (2016) ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม พระพุทธศาสนาล้านนา เรื่องมหาวิบาก ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนา เรื่องมหาวิบาก หรือธรรมมหาวิบาก เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา มีการแต่งวรรณกรรมที่มุ่งเน้นด้านหลักธรรม ความเชื่อ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยผสมผสานกับการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นล้านนา ที่มีความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลต่างๆ เพราะพระพุทธศาสนาได้ซึมซับอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมล้านนามาเป็นระยะเวลา ที่ยาวนาน และพระพุทธศาสนายังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่พึ่งทางใจ พุทธศาสนาจึงก่อกำเนิดความศรัทธา จนสร้างแรงบันดาลใจนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมเรื่องมหาวิบากนี้ ได้มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดหลักคำสอนและแนวทางประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดผ่านทางวรรณกรรม นำไปสู่ความเชื่อที่สร้างสรรค์สังคมให้เรียนรู้เรื่องกรรม ผลของกรรม หรือวิบาก การประพฤติปฏิบัติตนตามกรอบของศีลธรรม การแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ โดยผ่านทำนองการเทศน์ในรูปแบบธรรมวัตร หลักธรรมที่ปรากฏในธรรมมหาวิบากของชาวล้านนาได้ใช้เป็นกรอบจริยธรรมในการดำเนินชีวิต พบว่า มีหลักธรรม ประการ คือ การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และหลักของไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล สมาธิและปัญญา ธรรมมหาวิบากจึงเป็นการสื่อสารด้านศีลธรรม จริยธรรมระดับชาวบ้าน ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาท้องถิ่น ทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจในหลักธรรมโดย ถ่องแท้ ลึกซึ้ง

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

และเข้าใจถึงธรรมที่เป็นธรรมชาติว่าทำอะไรก็ได้เช่นนั้น แม้กรรมนั้นจะไม่ได้ให้ผลในทันทีทันใด แต่วิบากกรรมนั้นย่อมติดตามไปในทุกภพทุกชาติ ตราบใดที่มนุษย์ยังคงวนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร สอดคล้องกับงานวิจัยของสอดคล้องกับงานวิจัยของ PhraPhaivanh Malavong, and Phramaha Daosayam Vajirapaṅko (2020) วิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมลาว เรื่อง เสียวสะหวาด และอิทธิที่มีต่อวิถีชีวิตประชาชนลาว ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมลาวเรื่องเสียวสะหวาด หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมลาวเรื่องเสียวสะหวาดที่ปรากฏในเรื่องเสียวสะหวาดเป็นสื่อที่นำมาใช้สอนโดยตรง เพราะคำสอนเป็นถ้อยคำที่ไพเราะมีเนื้อหาเป็นคติสอนใจ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อความคิดทางศาสนาหรือการชี้แนะวัตรปฏิบัติที่เหมาะสมที่ควรแก่ผู้คนในสังคม ผู้ที่นำมาใช้สอนคือ พระ ผู้อาวุโส และพ่อแม่ นำมาสอนบุคคลได้หลายระดับ เช่น เด็ก หนุ่มสาวคนแก่ ผู้ปกครอง และคำสอนเหล่านี้สามารถนำมาสอนได้หลายสถานการณ์เพราะคำสอนมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ มากมาย เช่น การทำมาหากิน การปกครอง การศึกษา การครองเรือน การคบหาสมาคม ความประมาทและความไม่ประมาท เป็นต้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมลาวเรื่องเสียวสะหวาด เน้นให้ผู้คนให้มีความรัก ความสามัคคี อดทนต่อทุกข์ ไม่เป็นคนลืมหืมตัวลืมนบุญคุณคนอื่นคำสอนเหล่านี้จะเป็นสิ่งคอยเตือนสติให้คนเราไม่ประมาทในชีวิต คำสอนในทางพระพุทธศาสนาครบทุกบาทในเรื่องคำสอนอบรมให้ข้อคิดเตือนใจในเชิงให้ข้อคิดกับประชาชนทั่วไป ในสังคมนั้นมีคนหลายระดับ ซึ่งมีความแตกต่างกันตามเพศ วัย ฐานะ ถึงแม้คนจะมีความหลากหลายและแตกต่างกันก็ตาม คำสอนก็ยังมียุทธศาสตร์ที่สามารถนำมาใช้ในเชิงสั่งสอนคนในสังคมนั้นได้หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ปกครองก็มีทศพิธราชธรรม กลุ่มผู้นำครอบครัว ก็มีพรหมวิหารธรรม กลุ่มคนทำงาน ก็มีหลักศีล 5 เป็นหลักให้ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่ถูกต้อง ซึ่งผู้ที่เชื่อฟังและปฏิบัติตามทำให้ได้รับความสุข ความสำเร็จในด้านการงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน ในการที่จะทำให้สังคมสงบสุขได้นั้นประการหนึ่งคือ คนในสังคมควรจะเป็นคนดี ซึ่งการที่จะเป็นคนดีได้นั้นต้องได้รับการอบรมสั่งสอนในหลายเรื่อง แต่เรื่องที่สำคัญเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องศีลธรรม โดยนอกจากจะไม่ประพฤติผิดศีลธรรมแล้วยังต้องมีการทำบุญทำทาน ไม่ทำบาปด้วย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า 1) คุณค่าทางด้านปัญญา คือ การสอนธรรมตามแนวพุทธวิธีที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้มีการสอนแบบสนทนา การสอนโดยใช้สื่อธรรมชาติ และการสอนแบบตอบปัญหา รวมทั้งความรู้ทางคติธรรม ได้แก่ การสอนให้รู้จักควบคุมจิต รักความร้าย และปรัชญาชีวิต ที่แสดงให้เห็นคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้อ่าน ตลอดจนจนถึงสามารถที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติตามความสามารถของแต่ละปัจเจกบุคคล 2) คุณค่าทางด้านจิตใจ คือ คุณค่าวรรณกรรมในฐานะที่เป็นศิลปะ ได้แก่ การหยั่งรู้จิตใจมนุษย์ การแก้ไขสภาวะที่ไม่เหมาะสมของชีวิตมนุษย์ ชัดเจนจิตใจให้ผ่องแผ้วและสูงส่ง และวรรณกรรมในฐานะที่ช่วยบรรเทาความท้อแท้และเศร้าโศกที่สื่อความคิดให้ผู้อ่านเกิดความกระจำและความเข้าใจลึกซึ้งมากขึ้น ตลอดจนจนถึงสร้างความดีและความประทับใจ และ 3) คุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ พบว่าได้สะท้อนให้เห็นคุณค่า 2 ด้าน คือ ด้านสุนทรียรสที่ผู้ประพันธ์แสดงขึ้นเชิงการใช้ความงามแห่งความไพเราะในการบรรยายพฤติกรรมของตัวละคร และด้านการใช้อุปมาโวหารที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาใช้เพื่อให้กระบวนการใช้ถ้อยคำมีศิลปะก่อให้เกิด

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

อารมณ์ ความรู้สึกและจินตนาการทำให้ผู้อ่านประทับใจมองเห็นภาพพจน์ตามข้ออุปมา ทั้งนี้เป็นเพราะวรรณกรรมกับสังคมจึงมีความสัมพันธ์กันในด้านคุณค่า ความรู้ ความเชื่อและคตินิยมคำสอน รวมทั้งสำนวนโวหารที่มีในงานวรรณกรรมแต่ละประเภท ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมจึงเป็นการศึกษาสังคมได้ยาก ความรู้เกี่ยวกับสังคมอันเป็นที่เกิดของวรรณกรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็น วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา กรณีพระอานนท์กับนางโกกิลานับได้ว่าเป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งในสังคมไทยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ผู้ประพันธ์ได้อธิบาย เผยแผ่ ชักชวน ขยายอรรถแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าออกไปด้วยภาษาอันไพเราะ ความประณีตงดงามในการใช้ถ้อยคำทำให้ข้อความมีความลึกซึ้งเกิดความซาบซึ้งใจและสนุกสนานเพลิดเพลิน นอกจากนั้นสาระที่แฝงอยู่ในเนื้อเรื่องยังก่อเกิดปัญญาและข้อคิดในคุณค่าทางด้านปัญญา คุณค่าทางด้านจิตใจและคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Henkratok (2016) ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนา เรื่องมหาวิบาก ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนา เรื่องมหาวิบากที่มีต่อคนในสังคมล้านนาพบว่าธรรมมหาวิบากมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนาในช่วงวาระสุดท้ายของชีวิตหรือผู้ป่วยหนัก หากมีการนิมนต์พระมาเทศน์ แสดงว่าบุคคลนั้นก็จะไม่พ้นความตาย ทำให้คนในสังคมได้เรียนรู้ถึงสัจจะธรรมของชีวิต และจะต้องดำรงตนอยู่ในความไม่ประมาท ความเชื่อเหล่านี้ได้ฝังรากอยู่ในสังคมล้านนา ความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนในธรรมเรื่องมหาวิบาก นอกจากจะเป็นการสืบทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านวรรณกรรมท้องถิ่นแล้ว ยังทำให้ผู้คนในสังคมเกิดความเกรงกลัวในบาปอกุศลต่าง ๆ

สรุป

วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาจัดเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่ง เขียนขึ้นโดยอาศัยสาระหรือหลักธรรมทางศาสนา ตลอดจนนำบุคคลในศาสนาอันได้แก่พระศาสดา พระสาวกหรือผู้เกี่ยวข้องมาเป็นตัวละครในเรื่อง เพื่อที่จะกล่อมเกล้าจิตใจของผู้อ่านให้เกิดความศรัทธาและมุ่งมั่นที่จะสร้างที่ดีให้แก่ตนเอง โดยพิจารณาปฏิบัติของตัวละครเป็นแนวทาง วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชากรณีพระอานนท์กับนางโกกิลานับเป็นวรรณกรรมที่เด่นชัดในลักษณะความเรียงร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดีที่มุ่งให้ความรู้ทางพุทธธรรมแก่ผู้อ่าน มีลักษณะองค์ประกอบเหมือนกับวรรณกรรมทั่วไป กล่าวคือ โครงเรื่องกลวิธีการประพันธ์ ฉากตัวละคร บทสนทนาและการเสนอแนวคิด โดยที่ผู้ประพันธ์ได้อาศัยเรื่องราวของความรักเป็นแกนนำผู้อ่านไปสู่สัจธรรมโดยมีความทุกข์ของมนุษย์เป็นเหตุผ่านทางความคิด ความรู้สึก บทสนทนาและพฤติกรรมของตัวละคร ตลอดจนถึงเหตุการณ์บางตอนของบทประพันธ์ยังได้สอดแทรกหลักคำสอนที่ให้ข้อคิดแก่ผู้อ่าน เพื่อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและเหมาะสม

ในด้านหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ เรื่องความเป็นไปแห่งสังขาร กิเลสธรรมสามประการ สิ่งอันเป็นที่รัก บาปและมลทิน ฐานะที่พึงรู้ด้วยฐานะ สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ความพลัดพรากและไม่ได้ในสิ่งที่ต้องการเป็นความทุกข์ว่าด้วยสิ่งอันเป็นที่พึ่ง ความเสียสละ เมตตาธรรม เรื่องวรรณะและชาติ

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

ตระกูล รวมทั้งธรรมจกัปปวัตตนสูตร ล้วนมีความสำคัญมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน ยังผลให้ผู้อ่านเกิดปัญญาและสามารถใช้ปัญญาพิจารณา โดยมีหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางโดยที่ผู้อ่านสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิต ตลอดจนส่งเสริมสร้างความดีงามให้แก่ตนและสังคมส่วนรวมต่อไป

คุณค่าของวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยแสดงให้เห็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและได้นำความเชื่อความศรัทธาที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจของชาวพุทธมาเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นคุณค่าในทางปัญญา คุณค่าในทางจิตใจและคุณค่าในทางวรรณศิลป์ กล่าวคือสุนทรียภาพหรือความประณีตงดงาม ได้แก่ ความงามของภาษา ความงามของเนื้อเรื่องรวมทั้งความมีสาระหรือแนวคิดที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาควรมีการจัดกลุ่มหรือประเภทของวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสาระที่สะท้อนเกี่ยวกับหลักคำสอนด้านจริยธรรมให้เป็นหมวดหมู่หรือประเภทที่ชัดเจน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนามีผู้สนใจที่จะประพันธ์น้อยควรมีการส่งเสริมให้มีวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาให้มากและให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า วัยรุ่นยุคปัจจุบันไม่ค่อยให้ความสนใจในวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา ฉะนั้นจึงควรมีการส่งเสริมให้วัยรุ่นและคนทั่วไปให้ความสนใจอ่านเพื่อจะได้นำแนวคิดไปใช้ในชีวิตประจำวัน และ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งด้านภาครัฐและศาสนา ควรมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้มีการพัฒนารูปแบบการที่จะได้ข้อคิดและความรู้ที่เกิดจากวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาในรูปแบบของนิยายเถรวาทและนิยายมหายาน

2.2 การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา โดยผู้ประพันธ์ในฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย

2.3 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาทางจริยศาสตร์ที่ปรากฏในงานวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2567)

2.4 การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนากับวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ที่มีแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

2.5 การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนาของผู้ประพันธ์อื่นเพิ่มเติม เพื่อเป็นตัวอย่างการสอนธรรมผ่านรูปแบบวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา

References

- Charoenkunwivat, T., Sakyaphinan, W., & Panhuaphai, T. (2020). An analytical study of the ethical concepts of Theravada Buddhism in the novel Ngao by Rosalaren. *Journal of Academic Humanities*, 27(1), 301-323.
- Faculty of Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2019). *Thesis of Bachelor of Buddhist Studies 2019*. Phra Nakhon Si Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Printing House.
- Henkratok, N. (2016). A study and analysis of the Buddhist principles that appear in the Lanna Buddhist literature, Maha Wipak. *MCU Phrae Campus*, 2(2), 85 – 96.
- Inthasara, W. (2015). *Buddhists and the crisis of faith*. (2nd ed.). Samut Prakan: Boonsiri Printing.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2017). *Thai Tripitaka*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Onratmi, B. (2021). *The life story of the 29 Buddhas & Summary of the principles of Buddhism*. Bangkok: Dhammathanakusaljit Foundation and the Museum of Buddhism Promotion.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (2017). *Buddhist Jurisprudence*. Bangkok: Winyuchon.
- PhraPhaivanh Malavong & Phramaha Daosayam Vajirapañño. (2020). Analysis of Buddhist principles that appear in Lao literature: Siew Saowad and its influence on the Lao people's way of life. *Journal of Graduate MCU KhonKaen Campus*, 7(3), 193 – 209.